

Naistutkimuksen päälinja on ajautunut kehitysop-
timismin yleisvirtaan. Sen ajattelutapoihin ja jopa
teoreettisiin lähtökohtiin on kuin salaa hiipinyt evolutio-
nistinen perustendensi. Sen sisään on rakentunut kuin
selviönä käsitys naisen yhä täydellistyvästä kehityksestä
kohti kasvavaa tietoisuutta, vapautta ja itsemääräämis-
oikeutta; tilaa, jonka tavoiteltavuutta kukaan feminismin
haasteet vakavasti ottava ei tohdi asettaa kyseenalaiseksi.

Paradoksaalisesti vana pätee niiden kohdalla, jotka
etsivät menneisyydestä vain universaalia alistusta; jotka
naiskategoriallaan halkaisevat sumeilematta kaikki aika-
kaudet, kaikki yhteiskuntaluokat, kaikki kulttuurit; joil-
le historiallinen muutos on vain patriarkaliskin eri
muotojen paljastamista; jotka tietoisesti tai tiedostamat-
taan alistavat historian nykyhetken ajatustavoille ja
ihmisnäkemykselle ja joille naisen näkyväksi tekeminen
on ainoa avain menneisyyden uudelleentulkintaan.

Itse koetan tietoisesti irtautua tästä ajattelutavasta.
Minulle historia on enemmänkin syklistä muutosta kuin
lineaarista kehitystä. Myöskään sukupuolten välisen
suhteen, sukupuoli-identiteettien, naisen aseman jne.
tutkimus ei minulle ole itseisarvo sinänsä, vaan ai-
noastaan yksi keino ymmärtää eri aikakausien omimpia
erityispiirteitä. En myöskään tohdi arvottaa niitä
toisistaan poikkeavia tapoja, joilla eri aikakaudet, yhe-
teiskuntaluokat ja kulttuurit ovat sukupuolten välistä
suhdetta jäsentäneet, vana koetan nähdä ne enemmänkin
vain erilaisina strategioina, erilaisina yrityksinä selviytyä
ihmisten yhteisestä, usein kovastakin olemassaolon
kampailusta.

Esimerkiksi sellainen käsite kuin emansipaatio on
näyttänyt monet erilaiset kasvonsa. Eilisen vapaus onkin
osoittanut tämän päivän vankilaksi. Olen joutunut
jopa kysymään, vapautammeko itsemme jatkuvasti uu-
teen orjuuteen. Entäpä jos onkin niin, että käynnissä oleva
historiallinen muutos näyttäytyä aikalaisilleen aina
vapautena ja edellisen prosessin jo rapautunut päätepieste
vastaavasti aina raskauttavana kahleena?

Näissä pohdintoissa olen yhä useammin joutunut
palaamaan alkuun, kysymään, mihin saakka historiassa
ajoittuu se muutos, jonka tuotteita me itse olemme. Mistä
asti ovat löydettävissä ne alkutahdit, joista meidän
vieläkin tunnistamamme yhteiskunta- ja valtiomuodot
alkoivat kehittyä? Mihin saakka voimme jäljittää hy-
vinvointivaltioimme sosiaalista ja maailmankuvallista
perustaa ja millaisille muutoksille sukupuolten välisissä
suhteissa sen voimme havaita rakentuneen?

Esitän seuraavassa tiivistetyn ja vielä melko kar-
keasyisen luotauksen näiden muutosten suomalaisen
alkuhistoriaan. Palautan teidät ajassa pitkälle taaksepäin,
tarkasti ottaen vuoteen 1756. Tuolloin Uudenkirkon
pitäjistä Varsinais-Suomesta kulkeutui kummia tietoja.

Kerrottiin, että saantilainen paimentyttö Liisa Ee-
rikintytär oli joutunut merkilliseen tilaan. Hän oli
paimenessa ollessaan nähnyt yhtäkkiä edessään helvetin
kauhut, kadotuksen, jonne hän läheisineen oli joutu-

massa. Liisa järkyttyi ja joutui suunnattoman pelon
valtaan. Siinä paikassa hän jätti karjansa ja syöksyi
suinpäin takaisin kylään huutaen ja valittaen. Liisan
äänekäs synninhätä kauhistutti myös kyläläiset eikä
aikaakaan, kun myös he olivat suuren pelon ja järkytksen
vallassa. Tapahtumia läheltä seuranneen Uudenkirkon
kappalaisen Johan Gottlebenin mukaan saatettiin tähän
epätavalliseen tilaan kaikki mainitun kylän asukkaat, niin
”ettei sen taloista, pihoilta, pelloilta ja niityiltä kuulu
muuta kuin surkeaa ja kurjaa kirkumista, huutamista,
valittamista ja itkemistä heidän jumalattoman ja epä-
kristillisen elämänsä vuoksi”.

Kysymyksessä oli uskonnollinen hurmoskokemus, joka
tässä tapauksessa saavutti poikkeukselliset mittasuhteet.
Se laajeni joukkoliikkeeksi, joka alkoi levitä nopeasti.
Ensin hurmoksellisen herätyksen piiriin tempautui muu
Varsinais-Suomi, sitten Satakunta ja Pohjanmaa pohjois-
en suunnassa sekä Häme ja Uusimaa lännessä. Jouk-
koherätyksen voimakasta ekspansiota osoittaa hyvin se,
että jo 1770-luvulla koko eteläinen Suomi Kymijokea myö-
ten oli joutunut hurmoksellisen liikkeen pyörteisiin.

Prosessi voimistui seuraavalla vuosisadalla eli pian
sen jälkeen, kun Suomi oli liitetty autonomiseksi osaksi
Venäjän keisarikuntaa. Tällöin syntyivät ne suuret us-
konnolliset herätysliikkeet, körttiläisyys, evankelisuus,
rukoilevaisuus ja lestadiolaisuus, jotka me vieläkin
tunemme.

Yleispiirteinä herätysliikkeistä voidaan todeta seuraa-
vaa:

1. Noin sadassa vuodessa uskonnollisen herätyksen
aalto läpäisi koko Suomen.

2. Liikehdintä alkoi rannikolta ja maan kaakkoiskul-
mista ja eteni sieltä periferiaan voimistuen samalla
intensiteetiltään.

3. Herätykset alkoivat kaikkialla hurmoksellisina,
mutta talttuivat ja kirkollistuivat melko pian.

4. Suurin piirtein poikkeuksetta kaikkien liikkeiden
synnyttäjinä ja ensimmäisinä johtajina toimivat naiset.
Hurmoksellisen alkuvaiheen jälkeen johto kuitenkin sekä
kirkollistui että miehisty.

Mutta miksi puhua nyt herätysliikkeistä? Mitä te-
kemistä joillakin naisten hurmoskokemuksilla ja niistä
versoneella liikehdinnällä oli syvälleikävän yhteiskunnal-
lisen muutoksen kanssa? Miten näiden kummallisten
ilmiöiden voi katsoa kytkeytyneen siihen järjestäytymisen
kokonaisprosessiin, jonka syystä voi katsoa toimineen
keskeisenä juonteena sellaisten suurten asioiden kuin
kansakunnan, kansalaisyhteiskunnan ja suomalaisen hy-
vinvointivaltion syntymisessä? Eikö pikemminkin tunnu
siltä, että kysymyksessä olivat täysin eritasoiset tapahtu-
masketjut, jotka eivät välttämättä lainkaan koskettaneet
toisiaan?

On kuitenkin eräitä seikkoja, jotka pakottavat otta-
maan vakavasti sellaiset nykypäivän silmissä kummal-
lisiltakin vaikuttavat ilmiöt kuin herätysliikkeet ja
asettamaan ne koko uudenaikaisen järjestäytymisen ja

yhteiskuntakehityksen ensimmäiseksi vaiheeksi.

Ensimmäinen näistä seikoista on se tosiasia, että herätysliikkeet olivat, mitattiinpa millä mitalla hyvänsä, ylivoimaisesti vahvin kansanliikkeemme poliittista järjestäytymistä edeltävänä aikana, todennäköisesti vielä pitkään senkin jälkeen. Ne olivat erityisesti maalaisväestön valталиike, ja maalaisväestöhän muodosti runsaat 90 prosenttia Suomen väestöstä vielä 1900-luvun alussa. Esimerkiksi sellaiset kansalaisjärjestöt kuin raittiusliike ja nuorisoseurat jäivät huikeasti herätysliikkeiden kannatuksen alapuolelle vapaapalokunnista, säätyläisjärjestöistä ja naisasiayhdistyksistä puhumattakaan. Itse asiassa vasta sosiaalidemokraattinen puolue, joka yhdellä harppauksella tunkeutui Suomen maaseudulle 1900-luvun alussa, pystyi merkittävämmiin murentamaan tätä uskonnollisista järjestäytymismallia.

Toiseksi Suomessa nimenomaan herätysliikkeet toimivat uuden sosiaalisen järjestäytymisen uranuurtajina. Vaikka ne muodolliselta rakenteeltaan eivät olekaan täysin rinnasteisia länsimaisen liberaalin yhdistysmallin kanssa, ne ovat sisällöltään ehdottomasti sellaisia. Juuri herätysliikkeet määrittivät meillä ensimmäisen kerran yksilöllisen vakaumuksen ja vapaaehtoisuuden sosiaalisen yhdessäolon ehdoiksi.

Käytännön toiminnassa, ruohonjuuritasolla, tämä ilmeni siten, että saman kokemuksen koskettamat hakeutuivat yhteen pitkienkin matkojen takaa. Heillä oli pakottava tarve pitää omia seuratilaisuuksiaan ja hartauskokouksiaan eli kokoontua yhteen tavalla, jolla ei ollut vastaavuutta yhtenäiskulttuurissa. He tekivät näin maallisia ja hengellisiä viranomaisia uhmaten. Useammin kuin kerran heidät vedettiin oikeuteen vastaamaan ”harhaopeista”, kansan villitsemisestä ja yleisen epäjärjestyksen synnyttämisestä.

Näin tehdessään heränneet rikkoivat rajustikin niitä sosiaalisia ja ideologisia instituutioita, joiden varassa sääty-yhteiskunta toimi ja jotka olivat taanneet sen rakenteellisen paikallaanpysyvyyden. Henkilökohtaisella ratkaisullaan ja sen pakottamalla toiminnalla he nousivat huoneuntakohtaista patriarkaattia vastaan, rikkoivat kyläyhteisön perinteisen hierarkian sekä asettuivat uhmaamaan myös papiston roolia seurakuntalaisten maallisen ja hengellisen elämän ylimpänä auktoriteettina.

Tällä tavoin nämä uudestisyntyneet kukin kohdaltaan murensivat hyvin tehokkaasti säätyjärjestelmän perustaa ja muokkasivat samalla maaperää uusille sosiaalisille suhteille, yhteiskunnan muuttumiselle kokonaan uudeksi.

Kolmanneksi, samalla kun sääty-yhteiskunnan ydinrakenteet alkoivat hajota, järkkyy myös koko yhtenäiskulttuurin maailmankuvallinen perusta. Koko järjestelmähän oli nojannut sellaiseen integroituneeseen maailmankuvaan, jossa hengellinen ei ollut irrotettavissa maallisesta eikä taloudellinen sosiaalisesta. Koko olemassaolo muodosti ykseyden, jossa kaikki sektorit tavalla tai toisella sulautuivat toisiinsa. Tästä syystä esimerkiksi uskonnollista elämää ei ole mahdollista irrottaa omaksi saarekkeeksi, jos halutaan saada kokonaiskuva 1600- ja 1700-luvun ihmisten elämästä.

Myös tämä maailmankuvallinen ykseys mureni herätysliikkeissä. Juuri niissä tapahtui yhtenäisen maailmankuvan ensimmäinen suuri halkeama, kun maallinen ja

hengellinen irtaantuivat erillisiksi, toisilleen vastakkaisiksi sfääreiksi. Uskovaiset, heränneet, muodostivat omat ryhmäkuntansa rajaten suruttomat, maalliset, jyrkästi ulkopuolelleen. He määrittivät uskonnollisen tunteen, pelastuksen kokemuksen, eräänlaiseksi pääsylipuksi omaan uskovaisuuden elämämpiiriinsä.

Tämä merkitsi sitä, että jyrkkä maailmankuvallinen jako alkoi lohkoa huonekuntia, kyliä, pitäjiä — saaden joskus dramaattisiakin muotoja esimerkiksi kylätappelu- ja puukkojunkkariuden muodossa. Tämä merkitsi myös lähtölaukausta sille elämämpiirien ja toimintakenttien kasvavalle pirstoutumiselle, jolle uusi kansalais-yhteiskunta alkoi muodostua ja joka on niin kovin leimallinen nykyajalle.

Neljänneksi herätysliikkeet merkitsivät alkutahtia myös uuden ihmisenäkemyksen, itse asiassa kokonaan uuden ihmisen eli yksilöllisen kansalaisen syntymiselle. Samalla kun uskonnollinen herätys murensi säätykollektiiveja, se myös pakotti säätyihmisen ensimmäisen kerran henkilökohtaiseen vastuuseen elämästään, toiminnastaan, ajattelutavastaan. Se pakotti hänet yksilölliseen ratkaisuun, määrittelemään kantansa omaan itseensä ja muihin. Se velvoitti hänet omakohtaiseen vakaumukseen ja vakaumukselliseen toimintaan yhdessä samanmielisten kanssa. Se murskasi näin ”vanhan kollektiiviolennon” ja alkoi uudestisyntymällä muovata häntä sananmukaisesti uudeksi, individualistiseksi ihmiseksi.

Tässä tapahtumassa myös sukupuolten välinen suhde ajautui muutokseen. Ymmärtääksemme, mitä herätysliikkeisiin kanavoitua individualisoituminen merkitsi ihmiskuvan sukupuoliluonteelle, on syytä palata uudelleen alkuun, sen yhteiskunnan kokonaismuotoon, johon herätysliikkeet syntyivät.

Karkeasti yleistäen voidaan todeta, että patriarkaalisesta perusrakenteesta ja selvästä sukupuolten välisestä työnjaosta huolimatta ”naisen alistus” ei ollut säätyjakoi- sen maalaisyhteiskunnan hallitseva piirre, vaan kollektiivisen ihmiskuvan mukaan myös sukupuolten välinen suhde ymmärrettiin yhdeksi ja jakamattomaksi. Toinen sukupuoli koettiin pikemminkin osaksi itseä kuin alistajaksi tai alistetuksi, pikemminkin olemukselliseksi vastapariksi kuin vastakohtaksi. Kummallakin sukupuolella oli paikkansa ihmiskuvan kokonaisuudessa, kuten oli myös jokapäiväisessä elämässä. Työtä ja sosiaalista asemaa ei määrännyt ensisijassa sukupuoli vaan määräävinä olivat ennemminkin syntyperä, sääty ja koko kollektiivin toimeentulo ja toimivuus.

Myös muut elämän tärkeät perusjäsennykset tapahtuivat pikemminkin suhteessa muihin sosiaaliryhmiin kuin suhteessa toiseen sukupuoleen. Vaikka siis valtion virallinen ideologia samoin kuin paikallisyhteisöjen julkinen rakenne ja toiminta nojasivat patriarkaatile, ei kysymyksessä ollut vain naiseen kohdistuva alistusmekanismi vaan koko yhteiskuntamuotoa jäsentävä periaate, joka sulki sisäänsä molemmat sukupuolet ja kaikki yhteiskuntaryhmät.

Koska siis ”naisen alistus” ei ollut sääty-yhteiskunnan hallitseva piirre ja koska tällaisen vastakkaisuuden kokeminen oli tuona aikana ihmiskuvan kollektiivisuudesta johtuen jo sinänsäkin mahdottomuus, ei myöskään naisten keskeistä roolia herätysliikkeiden käynnistäjinä

ole syytä ensisijaisesti tulkita miksikään emansipaatioksi, kuten usein näkee tehtävän. Itse näen naisten aktiivisen roolin herätyksissä ilmentävän pikemminkin sitä ongelmattomuutta tai vanhakantaisuutta, joka sukupuolten välillä vallitsi vielä uuden järjestäytymisen ensi vaiheessa.

Väitän, että naiset herätysliikkeissä pikemminkin jatkoivat vanhan sääty-yhteiskunnan perinteistä rooli- tai työnjakoa kuin rikkoivat sitä. Ilmeistä nimittäin on, että vanhassa tehtävänjaossa parannustyö ja sielunhoito kuuluivat yhtä hyvin — ja ehkä enemmänkin — naisille kuin miehille. Näin on todennäköisesti ollut etenkin läntisessä Suomessa, kun sitä vastoin Karjalan esimerkit viittaavat vaihtelevampaan käytäntöön. Mielenkiintoisena rinnastuksena naisherättäjiin palautettakoon tässä yhteydessä mieleen myös ne naispuoliset noidat, jotka herätysliikkeitä edeltävänä aikana olivat omissa yhteisöissä toimineet parantajina. Eikä ”hengellinen äiti”-nimityskään varmastikaan ole modernin aikakauden perua.

Herätysliikkeissä tämä sääty-yhteiskunnan sukupuoli-järjestelmä alkoi problematisoitua ennentuntemattomalla tavalla. Vaikka herätykset vielä kantoivat paljossa mukanaan kollektiivista traditiota, ne olivat myös yksilöllisiä kokemuksia. Ne olivat henkilökohtaisia ratkaisuja, jotka muovasivat hyvinkin radikaalisti ihmisten välisiä suhteita ja joilla saattoi olla sangen kauaskantoisia

seurauksia. Uskonnollinen herätys saattoi esimerkiksi irrottaa puoliset toisistaan. Toisaalta se saattoi myös liittää heidät yhteen kokonaan uusien henkilökohtaisen vakaumuksen sitein. Tunne ja vapaehtoisuus alkoivat näin hahmottua myös aviositeen keskeiseksi tunnusmerkeiksi.

Juuri tässä mielessä herätysliikkeillä oli keskeinen rooli sen yksilöitymiskehityksen käynnistymisessä, jossa sekä mies että nainen joutuivat sovittamaan toisistaan irtaantuvat identiteettinsä uuteen, atomisoituvaan ihmiskuvaan ja jossa näin välttämättä sukupuolten välinen suhde muovautui uudeksi. Kysymys ei siis ollut, kuten usein kuulee väitettävän, vain naisen individualisoinnista ja ”vapautumisesta”, vaan koko kollektiivisen ihmiskuvan murtumisesta ja uuden jäsentymisestä keskeisesti sukupuolijaon varaan.

Kaiken kaikkiaan voidaankin sanoa, että uskonnollisissa herätyksissä kollektiivinen säätyihminen otti ensimmäisen askeleensa yksinäistyvää, järjestäytyvää kansalaisuutta kohti. Näin tehdessään hän samalla käynnisti sen pitkän ja monopolivisen tapahtumaketjun, joka vuosikymmenien mittaan, useiden sukupolvien kautta hahmottui uudeksi maailmankuvaksi, uudeksi yhteiskunnaksi, uudeksi valtiomuodoksi.

Irma Sulkunen

Miina Sillanpää ja syväjäädetyt hirmuliskot

1.

Talvisodan aattona syksyllä 1939 maatalousministeriön kotitalousosasto julkaisi teksteiltään viisikielisen valokuvateoksen maataloudellisesta kotitalousopetuksesta Suomessa. Tuon kirjan kuvat ovat erittäin kiinnostavia ja vaikuttavia. Ne antavat monipuolisen kuvan maaseudulla harjoitetun kotitalousopetuksen laajuudesta. Kyse on 1930-luvun tärkeästä kansanliikkeestä. Kirjaan laaditussa esipuheessa kutsutaan kaikilla viidellä kielellä vierasta — siis ulkomaista lukijaa — saapumaan Suomeen. Tänne tultuaan vieras ei saisi unohtaa maan suurinta nähtävyyttä. Maatalousministeriön kotitalousosaston naiset eivät tarkoittaneet suurimmalla nähtävyydellä suinkaan vastavalmistunutta Stadionin tornia, Saimaata tai Päijännettä, eivätkä edes Imatran koskea. Suomen suurin nähtävyys oli kotitalousasiantuntijoiden mukaan suomalainen emäntä: ”Sinä, joka lähdet etsimään Suomen nähtävyyksiä, älä unohda maan suurinta nähtävyyttä, sen uljasta emäntää ja sitä suurta työtä, mitä kaikkialla suoritetaan Suomen kotien kohottamiseksi, yhä korkeamman kotionnen luomiseksi ja horjumattoman isänmaallisuuden kasvattamiseksi.”

Nimitys uljas emäntä sopii hyvin kuvaamaan Irma Sulkusen uuden kirjan (1989) tutkimuskohdetta, Miina

Sillanpään julkista toimintaa. Samalla tuon lainauksen koko henki kuvaa hyvin niitä yhteiskunnallisia prosesseja ja uusien ajatusmuotojen kehkeytymisiä, joita Naisen kutsumus -kirja tuo esille. Jos käyttäisin kirjan ydinprosessin kuvaamiseen Irma Sulkusen omia sanoja, pitäisi lainaus ottaa sivulta 115: ”...naisen varsinainen toiminta-alue, kotitalous oli ’julkistettava’ muuta työelämää vastaavalle tasolle.”

Tämän pyrkimyksen hahmottamisessa kytketään yhteen Miina Sillanpään elämä ja persoonallisuus, työläisnaisliikkeen poliittinen järjestäytyminen ja uuden valtiollisen sosiaalipolitiikan syntyminen itsenäisessä Suomessa.

2.

Irma Sulkusen työssä järjestäytyminen ja palkkatyöläistyminen ovat keskeisiä käsitteitä. Nämä kaksi prosessia selittävät kansallisvaltion, modernin kansalaisyhteiskunnan ja uuden kansalaiskäsitteiden syntymisen. Järjestäytyminen ymmärretään laajasti mobilisaationa, eikä rajoituta vain yhdistyksen muotoiseen valtion kontrolloimaan järjestäytymiseen. Irma Sulkunen antaa suuren merkityksen 1700- ja 1800-luvun herätysliikkeille